

Д. О. Плеханов,
д. держ. упр., Чорноморський державний університет імені Петра Могили

КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ ДЕРЖАВИ, СПРЯМОВАНИХ НА СКЕРУВАННЯ ПОВЕДІНКИ АГРАРНОГО ТОВАРОВИРОБНИКА

Розкрито сутність та узагальнено особливості державного регулювання аграрного сектора. Визначено механізм реалізації системи державного регулювання аграрного сектора.

The sense and generalize the peculiarities of state regulation of agrarian sector. The mechanism of state regulation of the agricultural sector.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, механізм, ринкова реформа, сутність, формування.

ВСТУП

На сьогодні сучасний стан аграрного сектора характеризується слабкістю, незахищеністю та неспроможністю самостійно функціонувати у виїї ринкових конкурентних умов. Затяжний процес кризи, який супроводжував аграрний сектор протягом усього періоду становлення ринкової економіки, не зник і не переродився в поступове відновлення комплексу. Він продовжується, проявляючись у тій чи іншій галузі. Про це свідчать такі факти, як спад виробництва, високий рівень зношення основних виробничих фондів, зниження рентабельності сільськогосподарського виробництва, зuboжіння сільського населення. Як відомо, сільське господарство найбільш незахищене від негативних наслідків різного роду чинників нестабільності, що потребує виваженого обґрунтування подальших перспектив формування механізму державного регулювання аграрного сектора економіки. Звісно, виправити ситуацію неможливо без значних капіталовкладень та створення стимулів для прийняття високого рівня ризику й реалізації продуктивного інвестування, особливо активної ролі з боку держави. Саме їй належить захистити вітчизняного виробника від цінового диктату монополій, технологічної відсталості галузей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основні положення сучасних теорій державного регулювання та необхідності їх здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних та закордонних вчених, таких як Р.А. Абдуллаєв, О.М. Варченко, В.П. Галушко, Б.М. Данилишин, М.Я. Дем'яненко, С.М. Кваша, І.І. Лукинов, Ю.О. Лупенко, А.П. Макаренко, М.Й. Малік, Л.О. Мармуль, О.М. Могильний, Л.В. Молдаван, І.Х. Османов, П.Т. Саблук, В.І. Топіха, О.М. Шпичак, М.Д. Янків та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— розкрити сутність та узагальнити особливості державного регулювання аграрного сектора;
— визначити механізм реалізації системи державного регулювання аграрного сектора.

РЕЗУЛЬТАТИ

Входження України в світовий політичний та економічний простір вимагає адаптації її національного економічного комплексу до зміни у поглядах на розвиток сільського господарства, що означає підвищення ролі держави у розвитку економіки, особливо її аграрного сектора. Ефективне державне регулювання галузі необхідне для подолання кризових явищ і забезпечення подальшого інтенсивного розвитку аграрного сектора економіки.

Україна обрала шлях радикальних ринкових реформ. Тому всі заходи держави щодо реформування аграрного сектора мають враховувати і відбуватися згідно з основними принципами ринкової економіки: "Ринок є одним з найбільших досягнень людської цивілізації. Він пройшов випробування часом і довів свою величезну життєву силу — це підтверджено світовим досвідом. Є підстава стверджувати, що новітня історія не знає жодного прикладу високо розвинутої, гнучкої, ефективно функціонуючої економіки без ринку" [5, с. 237—238]. Слід зазначити, що в чистому вигляді ринок ніколи не функціонував ні в одній країні. В цьому випадку слід говорити про необхідність втручання держави в економічні процеси. Перелічені вище обмеження ринкового механізму можуть бути компенсовані лише за допомогою участі спеціального державного економічного механізму та управління державної підтримки аграрного сектора.

У сучасній економічній літературі поняття механізму державного регулювання аграрного сектора, на наш погляд, сформульоване не зовсім чітко й однозначно. Для визначення ролі держави в економіці взагалі і в аграрному секторі зокрема використовуються різні терміни: "державне втручання", "державне управління", "державна економічна політика", "державна регуляторна політика", "державне регулювання економіки". Всі вони взаємопов'язані і характеризують відносини держави з суспільством. Так, зустрічається таке визначення державного регулювання економіки (ДРЕ): "Сфера діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів" [6, с. 89—95]. Або: "Державне регулювання є системою заходів централізованої дії держави, її центральних і місцевих органів на основні елементи ринку — попит і пропозицію, умови реалізації (включаючи ціни), якість товарів, ринкову інфраструктуру, конкуренцію тощо" [9, с. 86—108]. Тобто ДРЕ можна розглядати як функцію державного управління економікою, як інструмент реалізації економічної політики.

Сутність механізму державного регулювання розкривається в працях А. Дьоміна [1, с. 102—112]. Вчений визначає його як систему характерних для певного способу виробництва форм, методів, важелів, інструментів впливу на економіку, на процес відтворення на основі властивих йому законів і згідно з правовими нормами суспільства. Таке визначення спрощує поняття механізму, тому що обмежує коло елементів, що становлять його основу.

На думку Корецького М.Х., більш вичерпним є визначення: механізм державного регулювання діяльності суб'єктів ринку — це сукупність форм, методів, засобів впливу на економіку, що охоплюють економічні відносини, які склалися між суб'єктами та об'єктами регулювання в процесі визначення та реалізації мети [3, с. 64—65].

Потреба в державному регулюванні економіки теоретично обґрунтована Дж. М. Кейнсом. Мета державного втручання полягає в забезпеченні прибутковості капіталу, запобіганні соціальному вибуху, який може статися внаслідок безробіття, падіння рівня життя, інфляції та інших явищ [2, с. 213—215]. На думку Дж. М. Кейнса та його прихильників, держава повинна взяти на себе відповідальність не лише за стан виробництва, формування сукупного попиту, але й за ситуацію у сфері зайнятості, використання трудових ресурсів, регулювання доходів населення.

Дещо по-іншому підходить до визначення терміна С. Чистов, розглядаючи державне регулювання економіки з теоретичного і практичного погляду. З теоретичного погляду, ДРЕ — це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів і засобів впливу держави на перебіг соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики. З практичного погляду ДРЕ — це сфера діяльності держави щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. Таке визначення є повним, чітким і всебічним [8, с. 74—76].

На основі сформульованих визначень відмітимо, що державне регулювання аграрного сектора економіки здійснюється у вигляді комплексу заходів у аграрному секторі у вигляді економічного впливу держави на процеси виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства з метою збереження продовольчої безпеки країни та її регіонів, стабілізації агропромислового виробництва та подолання галузевих диспропорцій. Отже, на нашу думку, державне регулювання аграрного сектора економіки — це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки аграрного товаровиробника в напрямі, необ-

хідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей.

Складові елементи економічного механізму державного регулювання повинні створити оптимальні умови для розвитку аграрної галузі як головної у народногосподарському комплексі. У своєму розвитку галузі сільського господарства характеризуються певними особливостями, а саме: значним впливом природно-кліматичних факторів на характер і організацію виробництва; сезонністю виробничих процесів; об'єктивною необхідністю використання частини виробленої продукції як засобів виробництва; універсальністю основного засобу виробництва — землі; розробкою і реалізацією цільових програм розвитку виробничої і соціальної інфраструктур; фінансовою підтримкою галузей АПК. Усе це зумовлює особливості формування ринкових відносин в агропромисловому комплексі регіонів та особливості його державного регулювання.

Держава в особі відповідних органів управління виконує такі функції з регулюванням розвитку аграрного сектора економіки: визначає пріоритетні напрями розвитку сільського господарства та пріоритетні напрями спрямування інвестицій на його розвиток; регулює земельні відносини; здійснює заходи щодо стабілізації продовольчого постачання; здійснює підтримку пріоритетних галузей і сфер сільського господарства через пряме бюджетне фінансування, механізмів дотацій, цільове субсидювання; сприяє здійсненню процесів роздержавлення, приватизації та розвитку нових форм господарювання; встановлює механізм формування державних замовлень та контрактів на поставку до державних ресурсів сільськогосподарської продукції та сировини; здійснює індикативне планування розвитку аграрного сектора економіки регіону; регулює ціни на деякі види продовольства; визначає рівень орієнтованих закупівельних стартових цін і механізмів їх індексації відповідно до інфляційних процесів.

Як правило, в сучасній літературі виділяють три глобальні функції держави: ефективність, справедливість і стабільність [4, с. 18].

Ефективність. Держава покликана створити таку економічну ситуацію, яка використовувала б різні економічні інструменти і забезпечила б ефективне функціонування виробництва. Зокрема, велике значення має антимонопольна діяльність держави, активізація конкуренції, забезпечення максимально сприятливих умов для дії ринкового механізму.

Справедливість. Для ринку справедливим вважається отримання високих прибутків тими, хто досяг успіху в конкуренції на ринку товарів і послуг, капіталів і робочої сили, і наявність низьких доходів у тих, хто потерпів в цьому невдачу. Чистий ринковий розподіл зовсім не гарантує учасникам виробництва отримання хоч би прожиткового мінімуму. Тому держава бере на себе функцію перерозподілу доходів через податки, а також підтримку непрацевдатних, пристарілих. Держава піклується про зайнятість населення, гарантує мінімальний рівень споживання через мінімальну зарплату.

Стабільність. Держава підтримує економічну стабільність, згладжує циклічну форму розвитку економіки.

Таким чином, навіть в системі "вільного ринку" не можна обійтися без держави. Вона бере на себе рішення тих функцій, які принципово не може здійснити сам ринок, державне регулювання доповнює, коригує ринковий механізм.

Головними, на наш погляд, є наступні основні функції державного регулювання аграрного сектора економіки.

1. Програмно-цільова, яка полягає у визначенні цілей,

пріоритетів та основних напрямів соціально-економічного розвитку аграрної економіки регіону. Цілі мають бути конкретними, кількісно визначеними. Пріоритети — це найважливіші соціально-економічні процеси, на стимулювання яких спрямовується у певний період переважна частина ресурсів за допомогою відповідних регуляторів. Економічною основою державного регулювання аграрної економіки регіону є бюджетний фонд, а також майно держави (засоби виробництва, споруди, транспорт, що перебувають у власності держави).

2. Стимулююча, яка передбачає формування таких важелів і регуляторів, які здатні ефективно впливати на діяльність суб'єктів господарювання.

3. Регламентуюча, що здатна з допомогою нормативно-правової бази визначити певні правила діяльності для суб'єктів господарювання, сформувавши відповідний правовий простір.

4. Коригуюча, яка зводиться до внесення певних змін у хід реалізації економічної політики з метою усунення негативних екстремалій.

5. Соціальна, яка передбачає регулювання державою соціальних відносин, перерозподіл доходів, соціальний захист і соціальні гарантії.

6. Економічна, що пов'язана зі створенням державою фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання й обумовити їхню поведінку.

7. Безпосереднє управління неринковим сектором економіки — це регулювання державного сектора економіки, створення суспільних товарів і благ.

8. Контролююча, яка означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням нормативно-правових актів, норм і стандартів.

На нашу думку, одна з основних функцій держави в ХХІ ст. полягає у формуванні та здійсненні високоефективної науково-технічної, соціально-економічної, ринкової, правової політики, які в сукупності забезпечуватимуть сталий поступальний розвиток як для країни в цілому, так і для аграрного сектора економіки регіону, зокрема.

Механізм реалізації системи державного регулювання аграрного сектора економіки повинен ґрунтуватися на основоположних принципах. У науковій літературі зазначається, що "... принципи, як поняття теорії зумовлюються певними законами, відображають сутність та реальність процесів управління. Вони є результатом наукового пізнання, формуються людьми, враховують ступінь дослідженості закономірностей та відносин в управлінні. Безпосередньо на практиці принципи набувають характеру норми, правила, яким належить керуватися в управлінській діяльності" [7, с. 15]. Для забезпечення виконання державною сукупності регуляторних функцій щодо аграрних товаровиробників необхідне, в першу чергу, дотримання наступних принципів.

Принцип цілеспрямованості означає відповідність елементів системи визначеній меті. Цілеспрямованість надає регулюванню активного характеру, уможлиблює перехід до стратегії економічного зростання.

Принцип системності полягає у тому що, з одного боку, економіку розглядають як єдиний об'єкт регулювання, а з іншого, — як сукупність порівняно самостійних підсистем. Системність передбачає певну черговість у виконанні заходів державного регулювання стосовно окремих об'єктів регулювання.

Принцип адекватності характеризує максимальне наближення теоретичної моделі механізмів державного регулювання аграрної сфери до об'єктивних закономірностей і тенденцій розвитку економіки. Запобігання втрати адекватності досягається через уточнення мети при зміні обставин, орієнтацію на постійне оновлення, урахування темпів роз-

витку керованих об'єктів при формуванні управлінських рішень.

Принцип альтернативності регулювання ґрунтується на потребі прийняття альтернативних рішень у разі існування якісно різних варіантів розвитку галузі. Головна проблема практичного втілення цього принципу полягає у відокремленні тих варіантів розвитку, які можуть бути здійсненими від тих, які неможливо реалізувати.

Принцип об'єктивності полягає в тому, що нормативні документи державного регулювання аграрної сфери повинні розробляти на основі статистичних даних, офіційних даних центральних і місцевих органів виконавчої влади, результатах наукових досліджень.

Принцип науковості забезпечує постійне удосконалення методології та використання світового досвіду в галузі регулювання аграрної сфери.

Принцип розумної достатності представлений тим, що державі підпорядковуються тільки ті функції, які не можуть виконуватись іншими ланками господарської системи внаслідок їх обмеженої компетенції та недостатніх ресурсів.

Принцип поступовості, тобто командно-адміністративні методи регулювання замінюються правовими та економічними в міру створення об'єктивних умов — демонополізації, приватизації, стабілізації тощо.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, до основних принципів державного регулювання аграрного сектора можна віднести: аграрний протекціонізм, єдність економічних та соціальних цілей, програмний метод регулювання, сполучення індикативності та директивності.

Література:

1. Дьомін О.О. Шляхи удосконалення регіональної політики. Регіональний фактор ринкової трансформації / О.О. Дьомін // Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України: матеріали наук. конф. — К.: НАНУ, 1999. — Ч.ІІ., Т.ІІ. — С. 102 — 112.
2. Кейнс Дж.М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей / Дж.М. Кейнс. — М.: Прогрес, 1978. — 948 с.
3. Корецький, М. Державне регулювання розвитку аграрної сфери економіки України: [монографія] / М. Корецький. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 260 с.
4. Малік М.Й. Інтеграція як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств / М.Й. Малік, П.М. Федієнко, М.К. Орлатий. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 39 с.
5. Марени Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т.Г. Маренич. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. — 454 с.
6. Михасюк І. Державне регулювання економіки: [підруч.] / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН вищої школи України І.Р. Михасюка; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. — [вид. 2-ге, виправлене і доповнене.] — К.: Атіка, Ельга Н, 2000. — 592 с.
7. Одинцова Г. С. Теорія і історія державного управління / Г.С. Одинцова, Н.М. Мельтюхова // Опорний конспект лекцій і методичні вказівки до проведення практик. занять. — Х.: УАДУ (ХФ), 2001. — С. 15.
8. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко. — К.: КНЕУ, 2000. — 316 с.
9. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: [навч. посібн.] / Л.А. Швайка. — К.: Знання, 2006. — 435 с.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2011 р.